

**Hélène Carrère D'Encausse, *İki Dünya Arasında Rusya*,
Ötüken Neşriyat, 2013, Çev. Reşat Üzmen,
276 Sayfa. ISBN: 978-975-437-980-8**

Alp Yüce KAVAS*

1990 yılından beri Fransa'nın saygın ve köklü bir geçmişe sahip yükseköğretim kurumu Fransız Akademisi'nde görev alan ve 1999'dan beri kurumun daimi sekreterliğini üstlenen Hélène Carrère d'Encausse (Hélène Carrère) SSCB ve Rusya üzerine tarihsel çalışmalarıyla tanınmaktadır. Carrère, 1978 yılında kaleme aldığı "Çatırdayan İmparatorluk" (*L'Empire Eclaté*) isimli eserinde SSCB'nin yakın bir gelecekte dağılacağına yönelik öngörüsünün 13 yıl sonra gerçekleşmesi sonrasında uluslararası alanındaki ününü sağlamlaştırmıştır. Yazarın Gürcü asıllı bir aileden gelmesi ise bu coğrafi alana dönük ilgisini açıklamaktadır. Değerlendirme konusu olan kitabın Fransızca orijinali 2010 yılında yazılmıştır, dolayısıyla hem Sovyet hem de 11 Eylül sonrası Rus dış politikasıyla ilgili önemli ipuçları ve tespitlerde bulunmaktadır. Rusya'nın, "iki dünya" olarak kavramsallaştırılan, demokratik bir Avrupa ülkesine dönüşme ile Asyalı bir İmparatorluk haline gelme hedefleri arasındaki tercihini öngörebilme çabası kitabın ana çerçevesini çizmektedir.

Kitabın giriş bölümünde yazar "Batı'nın Rusya'dan korkması mı gerekir?" sorusuyla yola çıkmaktadır. Bu bağlamda Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'in "SSCB'nin ortadan kalkması 20. yüzyılın en büyük jeopolitik felakettir" sözüne göndermede bulunarak bu korkunun çok da yersiz olmadığını, ancak hâlihazırda Rus karar alıcıların kendilerini "Avrupalı" bir uygarlık olarak

* Rusya Araştırmaları, BİLGESAM/ Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Programı Doktora Öğrencisi

benimsemeleri nedeniyle Batı ile hep uzlaşma isteğinde olduklarını vurgulamaktadır. Carrère ayrıca Rusya'yı, kalkınma hamlelerinde yavaş kalmasına ve bölgesel kalkınma düzeylerindeki uçuruma bağlı olarak, "zayıf güç" olarak nitelendirmeyi uygun görmektedir.

İlk bölümde yazar Putin'in iktidarı tam anlamıyla eline aldığı sürece değin kapsamlı bir tarihsel arka plan sunmayı tercih etmekte özellikle Yeltsin yönetiminin ilk yıllarındaki siyasi ve ekonomik uygulamaların barındırdığı çelişkilerin içeriğinde ve dışarıda neden olduğu sorunlara oldukça başarılı bir biçimde projeksiyon tutmaktadır. Carrère'e göre bu dönemde Batı ülkeleriyle siyasi ve ekonomik bütünleşmeyi hedefleyen seçkinlerin yoğun etkisi altında kalan Yeltsin kapitalizme geçiş aşamasını hızlandırarak ekonomik ve toplumsal buhranın önünü açmıştır. Bununla birlikte Fransız yazar Yeltsin'in gerek eski Sovyet cumhuriyetlerinin oluşturduğu Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleriyle bağı koparmamak gerekse Batılı ülkelerle (özellikle ABD) yakın ilişkiler kurmak yönündeki samimi çabalarına yer vermektedir. Yazarın dikkat çektiği bir başka husus ise özellikle Balkanlarda ve Kuzey Kafkasya'da Batılı ülkelerle çıkarların uyuşmadığını anlamaya başlayan Yeltsin yönetiminin Asyalı ülkelerle de yakınlaşmaya yönelmesidir. Söz konusu yakınlaşma Pekin ile Moskova'nın inisiyatifinde yazarın "Şangay Grubu" olarak tanımladığı bölgesel örgütlenmenin önünü açmıştır.

Kitabın ikinci bölümünde yazar Putin'in 2000 yılında Rusya'nın ikinci Devlet Başkanı seçildikten sonra göğüslemek zorunda kaldığı siyasi ve toplumsal sorunlar üzerine odaklanmaktadır. Özellikle Rusya nüfusunun azalmasının önüne geçilememesi nedeniyle toplumsal dinamizmde düşüş ve ülkenin doğu topraklarında "Çin tehdidi" paranoyası kendisini göstermeye başlamıştır. Çeçen sorunu ise hem Putin'in selefine göre daha merkezîyetçi bir idari yapılanmaya gitmesine uygun ortam hazırlayacak hem de 11 Eylül sonrası Kremlin tarafından bilinçli olarak "teröre karşı savaş" kapsamına sokulacaktır. Putin Çeçen sorununda nihai zaferini ilan etmiştir ancak; ayrılıkçı unsurları bütünüyle ortadan kaldırdığı görüşü tartışmalıdır. Bölümde ayrıca Putin'in Yeltsin döneminde güçlenen Rus oligarkların elinden şirketlerini alarak kamulaştırması sürecine değinilmektedir. Yazar doğru bir tespitle söz konusu girişimlerin anti-kapitalist bir yönelimle değil yeni Rus liderin kendi otoritesini yerleştirme hedefinin bir parçası olarak ülkedeki ekonomik faaliyetleri kontrol amacıyla gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Yazara göre oligarklara ve Çeçen ayrılıkçılara karşı verdiği mücadelede halk desteğini arkasına alan ve iktidarını sağlamlaştıran Putin 21. yüzyılda Rusya'nın dünyadaki yerinin neresi olması gerektiği hususuna yoğunlaşmaya başlamıştır.

Putin'in Rusya'nın dünyadaki yerine yönelik sorgulamaları kapsamında dış politika ayağının incelenmesi ve bu bağlamda BDT ülkeleriyle ilişkilerini yeniden ele almaya başlaması üçüncü ve dördüncü bölümlerin konularını oluşturmaktadır. Yazar yeni Rus liderin iktidarının ilk yıllarında Batılı ülkeler (özellikle ABD) ile yakın ilişkiler kurmaya özen gösterdiğini, 11 Eylül 2001 terör saldırısı sonrası

oluşan yeni konjonktürün ise Washington ile Moskova arasında ikili ilişkilerin gelişmesine olumlu katkı sağladığını ifade etmektedir. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı “terörle savaş” bahanesiyle işgal etmesi ikili ilişkilerin seyrinde keskin bir dönüşe neden olmuştur. Buna ilaveten 2003 sonunda Gürcistan'da başlayan sonra sırasıyla 2004'te Ukrayna'da ve 2005'de Kırgızistan'da meydana gelen halk ayaklanmalarının ardından iktidara gelen yeni oyuncular Washington tarafından selamlanmıştır. Moskova ise yeni yönetimlere dönük mesafeli bir duruş sergilemeyi tercih etmiştir. Bu durum Rus-Amerikan ilişkilerindeki gerilimi yükselten bir etken olmuştur.

Yazar, Putin'in bu dönemde dış politikada Çin-Almanya-Fransa bloğuyla yakınlaştığını ayrıca Rusya'nın “Avrasyalı” kimliğine ve çok kutuplu uluslararası sistemin gerekliliğine vurgu yapmaya başladığı görüşündedir. 2007 Münih Konferansı'nda Putin'in ABD dış politikasına yönelik sert eleştirileri ve çok kutupluluğa vurgusu bu görüşü güçlendirmektedir. Yazarın bir başka dikkat çektiği noktaysa; 11 Eylül terör saldırısının hemen sonrasında Orta Asya'da ABD askeri varlığına müsamaha gösteren Rusya'nın Amerikan güçlerinin Irak'ı işgal etmesinin ardından belirgin bir tavır değişikliğine yönelmesidir. Bu bağlamda Carrère yerinde bir tespitle 2002'de kurulan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) yoluyla Moskova'nın, enerji kaynakları bakımından da zengin sayılabilecek Orta Asya'daki siyasi ve askeri nüfuzunu sağlamlaştırmayı hedeflediğini belirtmektedir. Diğer taraftan Fransız yazar, bölge ülkelerinin Rusya'nın Sovyet dönemindeki Ruslaştırma çabalarına tepki olarak kendi anadillerinin kullanılmasını teşvik etmesi sonucunda Rusya'nın Orta Asya'daki etkisini azalma eğilimine girdiğinin altını çizmektedir.

Rusya'nın “Avrasyalı” kimliğe yönelmesi kendi “Yakın Çevre” (kitapta Fransızca *Etranger Proche* biçiminde ifade edilen kavram pek de uygun düşmeyen “Yakın Yabancı” olarak Türkçeye çevrilmiştir bunun nedeni söz konusu çevirinin birebir yapılmasından kaynaklanmaktadır) ülkeleriyle olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmesini şart kılmaktadır. Özellikle, Carrère'in yerinde bir biçimde işaret ettiği gibi, Hazar Havzasındaki enerji kaynakları dikkate alındığında Rusya'nın Orta Asya üzerindeki hassasiyeti daha iyi anlaşılabilir. Bununla birlikte yazar Orta Asya ülkelerindeki karar alıcıların Sovyet dönemindeki Ruslaştırma politikalarına tepki olarak dilde ve kültürde yerleşik girişimlerinin Rusya'nın bölge ülkelerine yönelik nüfuzunu azaltan bir etken olduğunu savunmaktadır.

Carrère beşinci bölümde Rusya'nın 2000'li yılların ortalarından itibaren yeniden yönelmeye başladığı Asya ülkeleriyle olan ilişkilerine projeksiyon tutarak, kapsamlı bir analitik değerlendirmede bulunmaktadır. İki kutuplu Soğuk Savaş döneminden farklı olarak 2000'li yıllardaki uluslararası konjonktür uluslararası ilişkileri daha karmaşık ve çok taraflı bir niteliğe büründürmüştür. Bu noktada yazar Rusya'nın coğrafi konumuna bağlı olarak “Avrasyalı”, siyasi ve sosyokültürel açıdan ise “Bati'ya dönük” olarak tanımladığı görüşündedir. Yazar tarafından

klasik ve yeni Rus Avrasyacılığının kuramsal temelleri ele alınmakta ve bu kuramın günümüzde en çok Rus komünist ve aşırı milliyetçilerini etkilediği vurgulanmaktadır. Carrère, Putin'in de bir ölçüde Avrasyacı tezlerden yararlandığını ancak ülkesinin "Avrupalı" karakterini vurgulamayı sürdürdüğünün altını çizmektedir.

Rusya-Çin ilişkileri üzerine uzmanlaşmış Bobo Lo'dan alıntı yapan Carrère Rusya ile Çin arasında oluşturulan stratejik ortaklığı "mantık evliliğine" benzetmektedir. Yazara göre Kremlin'in penceresinden Çin ABD'ye karşı ilişkilerinde elini güçlendiren bir koz olarak değerlendirilmektedir. Oysa Çin'in ABD ile ilişkilerinde Rusya kartını bulundurmasına gerek yoktur. Bu bakış açısına göre Moskova'nın Pekin'e, Pekin'in Moskova'ya olduğundan daha fazla ihtiyacı bulunmaktadır. Yine de, yazarın isabetli biçimde vurguladığı gibi, Doğu Türkistan ve Çeçenistan'da ortak sorunlara sahip bu iki ülkenin askeri güvenlik temelinde yakınlaşması doğal bir gelişme olmuştur. Carrère Rusya-Çin stratejik ortaklığının izdüşümü olarak nitelendirilen ŞİÖ'nün, "Asyalı" bir örgütlenme olarak Orta Asya'ya dönük Amerikan siyasi ve askeri nüfuzunu kırmayı hedeflediği düşüncesindedir. Yazar ŞİÖ'yü BDT'nin (ve hatta KGAÖ'nün) yetersizliklerini gölgeleme yeteneğine sahip bir bölgesel örgüt olarak değerlendirmekte ve Orta Asyalı ülkelerin de Pekin ile Moskova arasında dengeli bir güç dağılımından her zaman daha fazla hoşnut kalacakları yönünde yerinde bir tespitte bulunmaktadır. Carrère'in bir diğer önemli tespiti ise Rusya'nın Asya'da Çin'in yanında Hindistan, Japonya ve Güneydoğu Asya ülkeleriyle de yakınlaşarak çok taraflı ilişkiler kurmayı ve bu yolla Pekin'e stratejik bağımlılığını azaltmayı amaçlamasıdır. Bununla birlikte kitapta Moskova'nın siyasi ve ekonomik alanlarda Pekin'i diğer Asyalı ülkelere kıyasla ön plana çıkarmak durumunda kaldığına yer veren detaylar göze çarpmaktadır.

Rusya Müslümanlarının durumuyla Rus dış politikasında İslam ülkelerinin yeri altıncı bölümde incelenmektedir. Carrère, Rusya'nın XVI. yüzyıldan beri toprak genişlemesini İslam ülkeleri üzerinden gerçekleştirdiğinin altını çizmekte, bunun yanında Sovyet sonrası dönemde Rusya'nın Ortadoğu'ya dönük politikalarında Türkiye'nin, İsrail'in ve daha sonra İran'ın kilit rol üstlendiği görüşünü ortaya koymaktadır. Yazar bir başka isabetli tespitte bulunarak Rusya'nın Ortadoğu'daki nüfuzunu artırarak Filistin Sorunu gibi kronikleşmiş sorunlarda arabulucu rolünü üstlenmeyi ve bölgedeki tüm ülkeler nezdinde güvenilirlik kazanmayı hedeflediğini dile getirmektedir. Fransız yazar bu bölümde ayrıca İran'ın Rusya açısından gerçek önemini sorgulayarak ABD ile ilişkilerinde sonradan vazgeçebileceği bir piyon mu yoksa Orta Doğu'da nüfuzunu etkin kılmada gerçek bir stratejik ortak mı olduğu sorularını yöneltmekte ancak bunlara net bir cevap vermemektedir.

Yedinci ve son bölüm ise yazar tarafından Rusya-Gürcistan Savaşı ve bu savaşın tarihsel ve siyasi arka planına ayrılmıştır. Gürcistan'ın Sovyet sonrası önemli siyasi aktörlerine ve aşamalı olarak ABD ile yakınlaşmasına yer veren yazar aynı zamanda 2008'de gerçekleşen Rusya-Gürcistan Savaşına giden sürece ışık

tutmaktadır. Carrère 2008’de Kosova’nın bağımsızlığının Batılı ülkelerce tanınmasının ilginç bir tarihsel çelişki yarattığı görüşündedir. Görüşünü desteklemek amacıyla; Kosova’nın mevcut tartışmalı statüsünün Rusya’nın Abhazya ve Güney Osetya üzerinden Gürcistan’ın iç işlerine müdahalesini kolaylaştırdığının bunun sonucunda ise Gürcistan’ın Güney Osetya’ya askeri müdahalesi sonrası, önceden pasaport dağıtılan “Rusya vatandaşlarının” can güvenliğini gerekçe göstererek, 5 gün sürecek savaşı başlatma bahanesi sağladığının altını çizmektedir. Carrère bu hareketle Rusya’nın Güney Kafkasya’da NATO varlığı tartışmalarına son vermeyi amaçladığı ve de Batı’nın Moskova’yı dikkate almadan bölgede hareket etmesinin sonuçlarını yansıtmak açısından etkili bir mesaj verdiği kanısındadır.

Sovyet sonrası süreçte Rusya’nın Batı tipi demokrasi anlayışını benimsemekle kendine özgü demokrasi inşası arasında tercihe yönelmesi sonuç bölümünün ana eksenini oluşturmaktadır. Yazar bu noktada Yeltsin’in birinci, Putin’in ise ikinci modele daha yakın durduğunu ifade etmektedir. Carrère’e göre Rusya’yı 2000’li yıllarda dünya sahnesine geri döndürdüğü vurgulanan Putin için ulusal çıkarlar her şeyden önce gelmektedir. Bu bağlamda Rus lider NATO’nun genişlemesini ve Batı desteği ile gerçekleştiğine inandığı “renkli devrimleri” “tehdit” olarak algılamaktadır. Moskova çok eksenli dış politikaya büyük önem arz ederek, özellikle ABD ile dış politikada uyumsuzluğa düştüğü 2004’ten itibaren, Çin ve diğer Asyalı ülkelerle yakın ilişkiler geliştirmeye yönelmiş, Avrupalı ülkelere yönelik enerji diplomasisini yoğunlaştırmıştır. Yazara göre Rusya Gürcistan’ı işgal ederek Soğuk Savaş yeniden canlandırmak değil, tüm dünyaya kendi haklarını korumaya kararlı bir demokrasi olduğunu kanıtlamak istemiştir. Carrère son tahlilde Avrupalı ülkelerin ve toplumların Rusya’dan çekinmek yerine onu anlamaya çalışmasını çok daha yararlı olacağı düşüncesindedir. Böylelikle Rusya’nın ve Rus toplumunun “iki dünya” arasında sürekli çekişmenin öznesi olmaktan kurtularak Avrupalı kimliğine daha sıkı sarılması mümkün hale gelebilecektir. Yazarın bu kişisel tespitinin geçerlilik kazanıp kazanmayacağını ise kuşkusuz zaman gösterecektir.